

*Романюк О. І.,
старший викладач Донецького
державного університету економіки
і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського,
кандидат юридичних наук*

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОДАВСТВА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Політизація релігійного життя в Україні, міжконфесійні конфлікти, проникнення закордонних місіонерів, створення екстремістських сект викликають необхідність розвитку взаємин державних органів і релігійних організацій на основі зваженої політики у відношенні релігії, церкви. Для поліпшення в нашій країні державно-церковних відносин, толерантизації міжконфесійних відносин корисне вивчення досвіду Російської Федерації, у якій дуже складно, а іноді й суперечливо затверджуються демократичні принципи свободи совісті на практиці.

У юридичній доктрині проблема адміністративно-правової охорони свободи совісті остаточно ще не розроблена. Заслужують на увагу роботи російських правознавців і досвід Росії з цієї теми, тому що ця держава вже кілька років бореться з мусульманським екстремізмом на своїй території. Особливо виділяється монографія А.С. Ловинюкова: у ній він обґрунтовує методику взаємин працівників органів внутрішніх справ з віруючими в умовах демократичної і правової держави. Він відзначає, що багато проблем у Росії викликані “відсутністю цілісної концепції правового регулювання свободи совісті і діяльності з її охорони. Така концепція повинна відповідати новим політико-правовим реаліям, обумовленим процесами формування в Росії дійсно правової державності”¹. Причини міжнаціональних конфліктів релігійного характеру досліджують В.В. Синиченко, В.В. Черних². Проблеми правового регулювання свободи совісті аналізують М.І. Одинцов³, М.В. Ільчов⁴. Однак деякі понятійні категорії в них не зовсім чітко визначені, а організація побудови релігійно-державних відносин носить дискусійний характер стосовно деяких позицій.

Мета цієї роботи - проаналізувати компетенцію різних державних органів з питань відносин з віруючими і релігійними об'єднаннями в Росії; сформулювати принципи, на основі яких повинні будуватися такі відносини, дати рекомендації з оптимізації змісту відповідного напрямку в діяльності державних органів.

Другий розділ Конституції Російської Федерації 1993 року присвячений правам людини. У статті 28 проголошено, що “Кожному гарантується свобода совісті, свобода віросповідання, включаючи право сповідати індивідуально чи разом з іншими будь-яку релігію або не сповідати ніякої, вільно обирати, мати і поширювати релігійні та інші переконання і діяти відповідно до них”⁵. Конституційні норми одержали подальший розвиток і конкретизацію у Федеральному Законі Російської Федерації “Про свободу совісті і про релігійні об'єднання”, прийнятому

¹ Ловинюков А.С. Административно - правовая охрана свободы совести: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.02. – Г., 1994. – С. 7.

² Черных В.В., Синиченко В.В.. Религиозный экстремизм на территории СНГ / //Вестник Восточно-Сибирского института МВД РФ. – 2002. - № 6. – С. 26-36.

³ Одинцов М.И. Вероисповедные реформы в России // Религия и право. – 1999. - № 2. – С. 15.

⁴ Русская Православная Церковь и право: комментарий / Отв.ред. М.В.Ильичев. – Г.: БЕК, 1999. – 480 с.

⁵ Комментарий к Конституции Российской Федерации. – Г.: Бек, 1999. – 278 с.

Державною Думою 19 вересня 1997 року⁶. У цьому законі містяться норми, що визначають взаємини держави і релігійних об'єднань. Підкреслюється, що Російська Федерація - світська держава, у якій ніяка релігія не може бути встановлена як державна чи обов'язкова. На релігійні об'єднання не покладаються функції органів державної влади і місцевого самоврядування, а держава не втручається в діяльність релігійних об'єднань, якщо вона не суперечить дійсному закону. У державній і муніципальній освітніх установах забезпечується світський характер утворення. Держава, відповідно до конституційного принципу, не втручається у визначення громадянином свого відношення до релігії і релігійної приналежності, у виховання дітей батьками з урахуванням їх переконань і права дитини на свободу совісті і свободу віросповідання.

У сприянні діяльності релігійних організацій ведуча роль належить Комісії з питань релігійних об'єднань при Уряді Російської Федерації, а також її органам на місцях - відділам у справах релігій обласних державних адміністрацій. Зазначені органи надають консультативну та організаційну допомогу релігійним організаціям у проведенні конгресів, святкування знаменних дат і свят, сприяють досягненню домовленості з державними органами в розгляді питань, що вимагають рішення цими органами. Вони сприяють участі релігійних організацій Російської Федерації в міжнародних релігійних форумах, рухах, ділових контактах, паломництві.

Сприяють релігійним організаціям місцеві органи державного керування й органи муніципального самоврядування. У першу чергу, це обласні державні адміністрації, що наділені широкими повноваженнями в цих взаєминах.

Міністерство юстиції реєструє централізовані релігійні організації, що мають місцеві релігійні організації на територіях двох і більш суб'єктів РФ, а також релігійні установи, утворені централізованими організаціями, зареєстрованими в Міністерстві юстиції Російської Федерації. Органи юстиції суб'єктів Російської Федерації реєструють місцеві релігійні організації, що знаходяться в межах території одного суб'єкта РФ. Так, 26 листопада 1998 року Патріарху Московському і всієї Русі Олексію II у Міністерстві юстиції Російської Федерації було вручене свідчення про реєстрацію Російської Православної Церкви.

Питання діяльності релігійних організацій розглядаються на засіданнях муніципальних рад, префектур. У цілому, потрібно відзначити, що число питань, з яких держава сприяє релігійним організаціям, неухильно росте. Допомога виявляється й у виданні матеріалів на релігійні теми, але великою проблемою для Російської Православної церкви є оплата ефірного часу на радіо і телебаченні. Так, Патріарх Московський і всієї Русі Олексій II скаржився у своєму виступі, що Росію наводнили американські, корейські, японські проповідники, якими рухає не бажання просвіщати наш народ, виступаючи по телебаченню, а бажання розділити наше населення за віросповідною ознакою, що вони є учасниками добре фінансованої стратегічної компанії. Деякі чиновники прикривають свою небезкорисливу допомогу таким місіонерам словами, що не можна порушувати права віруючих. Серйозним недоглядом у розвитку конструктивних відносин між державними органами і релігійними об'єднаннями є і те, що відсутні передачі по радіоефіру і телебаченню, присвячені чинному законодавству про свободу совісті. Необхідно ширше інформувати населення Російської Федерації про ці взаємини, роз'яснити нормативні акти з цих питань.

Активно працює і Незалежна аналітична рада з прав релігійних об'єднань і віруючих у Росії.

Проте релігійна ситуація залишається дуже складною. Якщо раніше головною проблемою був захист церкви від втручання, а часом і відкритого переслідування держави, то тепер на перший план висунулася проблема міжрелігійних, міжконфесійних відносин, забезпечення рівності всіх церков перед владою і законом. Причини тому різні: і недосконалість правового

механізму регулювання міжконфесійних відносин, і відсутність правової культури, і тенденційна політика окремих виконавчих структур. Основної підставою є процес перерозподілу сфер впливу церков, поява нових громад віруючих, не забезпечених культовими будівлями і майном.

Сучасний розвиток світу і наша минула історія свідчать про те, що Російська Федерація не може мати будь-якої офіційної чи державної церкви. Жодна з церков Росії не може виражати загальнонаціональні інтереси. Саме це відзначив святіший Патріарх: незважаючи на особливий внесок Російської Православної церкви в розвиток духовності, становлення культури нашої країни, гармонізацію міжнаціональних і міжрелігійних відносин, єдиним привілеєм з'явилося закріплення №1 при реєстрації⁷. Усьому ж іншому закон однаковий для всіх діючих у Росії релігійних об'єднань. Можна сказати, що принцип рівного відношення держави до релігійних організацій, що з'явився в результаті скасування державної релігії, у даний час є одним з наріжних у державно-церковних відносинах.

Міжконфесійне протистояння дестабілізує не тільки релігійну ситуацію, але й суспільну обстановку. У ньому тісно переплетені об'єктивні фактори і суб'єктивні, чисто релігійні і чисто світські, особисті і загальнодержавні. Розв'язати ці проблеми без участі держави неможливо, усе більше вчених, духівництва і просто громадян приходять до цієї думки; так у Москві проходив науково-практичний семінар "Різдвяні читання", що був організований МВС Російської Федерації⁸. Пошуку шляхів міжцерковної згоди сприяли б і систематичні зустрічі керівників урядових структур із представниками релігійних конфесій для обговорення насущних проблем релігійного життя в Російській Федерації.

Заслугує на особливу увагу принцип співробітництва держави і церкви. Повноцінне співробітництво стало можливим із прийняттям нового законодавства, що наділило релігійні об'єднання не тільки широким комплексом прав і функцій по здійсненню своїх статутних задач, але і широким колом повноважень "зовнішнього" характеру, спрямованих на участь релігійних організацій у рішенні загальносоціальних задач. Є і такі сфери зіткнення і плідного співробітництва в державних органах і релігійних об'єднаннях, як відновлення й охорона пам'ятників, об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації.

Названі форми взаємовідносин можна класифікувати на основні, у рамках яких питання зважуються, власне кажучи, або допоміжні, що забезпечують попереднє обговорення питань і підготовку їхнього рішення (наприклад, у зв'язку з передачею у ведення Міністерства юстиції пенітенціарних установ була досягнута домовленість про взаємодію органів юстиції і Московського Патріархату в цій області).

Розглянуті вище форми взаємин державних органів і релігійних організацій дозволяють виділити принципи, на основі яких вони повинні будуватися, згрупувавши й упорядкувавши їх за значущістю. Це наступні принципи:

- принцип відділення церкви від держави;
- принцип законності;
- принцип рівного відношення держави до релігійних організацій;
- принцип співробітництва держави і церкви;
- принцип сприяння держави діяльності релігійних організацій.

¹⁶ Федеральный закон "О свободе совести и религиозных объединений" от 26.09.1997 г. // СЗ РФ. – 1997. - № 39. – Ст. 4465.

⁷ Обращение Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II // Журнал Московской Патриархии. – 1999. - № 1. – С. 3.

⁸ Федоров В.И. Вступительное слово. Доклад // Рождественские чтения. Духовность. Правопорядок. Нравственность. – М, 1999. – С. 2.

Аналіз досліджуваних взаємин показує, що найбільш часто взаємодіють з релігійними об'єднаннями місцеві державні організації, що за своїм територіальним розташуванням безпосередньо зв'язані з ними на місцях. Причому правові моделі цих відносин місцеві органи державної влади і місцевого самоврядування змушені створювати самі, тому що в законодавстві недостатньо повно розроблені всі можливі способи взаємодії, форми відносин. Поки що основною і розповсюдженою формою, за допомогою якої місцеві органи влади здійснюють свої задачі по забезпеченню прав громадян на волю совісті, є засідання комісій, робота депутатів, місцевих відділів і керувань. Імовірно, що необхідно закріпити в законодавстві не тільки можливість запрошення представників релігійних організацій, але й обов'язковість їхньої участі у випадку дозволу питань, що представляють інтерес як для місцевих органів влади, так і для цих об'єднань з метою їх більш тісного співробітництва, розвитку демократії й самоврядування.

Співробітництво між державою і церквою протікає, як правило, у руслі епізодично проведених спільних заходів. Проте, концепція державної політики в сфері релігії і церкви на тісне співробітництво вже проглядається. Перспективи цього очевидні. Зближення, що йде від держави, його органів з боку релігійних організацій, обумовлено всією гуманізацією держави, що підсилюється, його демократизацією, ростом турботи про людину. Зближення, що йде з боку релігійних організацій назустріч державі, його органам характеризується ростом активності релігійних організацій, розширенням правових, організаційних та інших можливостей їхньої участі в суспільному житті.

Розглядаючи взаємини церкви і держави як рівноправні, слід зазначити, що вони здійснюються при визначеному пріоритеті з боку держави. Виявляється він у тім, що релігійні об'єднання і державні органи зобов'язані строго виконувати вимоги законодавства, але контрольні функції і нагляд за виконанням законодавства про волю совісті все-таки покладений на органи держави.

На підставі наведеного, слід зробити наступні висновки:

1. Державно-церковні відносини необхідно будувати чітко на законодавчо закріплених і перерахованих вище принципах.
2. Варто розробити правові моделі співробітництва місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування з релігійними організаціями.
3. Держава повинна прагнути використовувати опосередковано в реалізації своїх соціально важливих програм вплив церкви.
4. Держава повинна зберігати пріоритет у взаємовідносинах з релігійними організаціями.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою міжнародної економіки і права
Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського
(протокол № 7 від 9 січня 2004 року)*

